

Janja Žitnik

COBISS 1.01

UVOD

Pričujoči prispevek je delni rezultat raziskave »Slovensko literarno povratništvo«, ki še poteka kot sestavni del temeljnega raziskovalnega projekta Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU z naslovom »Stanje in perspektive slovenskega povratništva« (2000–2002). Namen tega dela raziskave je kompleksna analiza procesa, ki ga označujem z izrazom literarno povratništvo in ki je v devetdesetih letih vtisnil viden pečat v slovenski matični kulturi. Pojem zajema proces sprva postopnega in nato radikalno pospešenega vračanja slovenske zdomske književnosti v matični prostor v zadnjih dobrih dveh desetletjih. V prvem poltretjem desetletju po drugi svetovni vojni so kulturnopolitične razmere v Sloveniji bolj preprečevale kot pa spodbujale integracijo emigrantskega slovstva v matično kulturo. V sedemdesetih letih se odpre nekaj več možnosti za začetek tega procesa, ki z letom 1990 prestopi meje individualnega znanstvenoraziskovalnega interesa, osebnih stikov z zdorskimi književniki in občasnih zdorskih leposlovnih objav v posameznih matičnih kulturnih revijah oziroma pri posameznih domačih knjižnih založbah in postane splošna značilnost sodobne izvirne kulturne ponudbe na Slovenskem.

Vračanje zdorske književnosti v matični prostor se kaže na treh področjih: v kulturi, literarni znanosti in šolstvu. Rezultati podrobne analize spreminjajoče se prisotnosti zdorskega slovstva v matični kulturi po posameznih desetletjih od leta 1950 (v založniških programih v Sloveniji, v matičnih izdajah antologij izseljenske poezije in proze, v domačih kulturnih revijah), v literarni znanosti (v literarnozgodovinskih pregledih in leksikonih, v drugih znanstvenih in strokovnih objavah v serijskih in neserijskih publikacijah) in šolstvu (osnovnem in srednjem šolstvu ter univerzitetnih študijskih programih) so povzeti v treh predhodnih objavah v okviru omenjenega projekta,¹ zato jih na tem mestu ne bom posebej obravnavala. Za jasnejšo predstavo o izrazitem nastopu in obsegu pojava slovenskega literarnega povratništva v letih 1990–2001 naj izpostavim le nekaj najzgovornejših podatkov. Samo v prvih osmih letih

¹ Janja Žitnik, Književno delo slovenskih izseljencev, *Slavistična revija*, letn. 48, št. 2, apr.–jun. 2000, str. 159–176; ista, Slovenski izseljenski pisci in literarno povratništvo, *Zbornik predavanj: 37. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, ur. Irena Orel, Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 2001, str. 155–172; ista, Besedna umetnost slovenskih izseljencev in njeno mesto v sodobni slovenski kulturi, *Dve domovini/Two Homelands*, št. 14, 2001, str. 67–90.

preteklega desetletja je v Sloveniji izšla dobra polovica vseh dotedanjih v domovini objavljenih izseljenskih leposlovnih knjig. Od sedmih dosedanjih matičnih izdaj antologij zdomske poezije in proze jih je kar šest izšlo v letih 1990–1993. Prvi celovitejši pregled te književnosti je bil objavljen v Ljubljani leta 1999 (*Slovenska izseljenska književnost 1, 2, 3*), v večjem obsegu je bila izseljenska literatura vključena v leksikon Cankarjeve založbe *Slovenska književnost* in v *Pregled književnosti V: Slovenska književnost 20. stoletja* Andrijana Laha leta 1996, v osrednji literarnozgodovinski pregled *Slovenska književnost III* (Ljubljana: DZS) pa leta 2001. V teh delih je zdomsko slovstvo mnogo temeljiteje predstavljeno kot v vseh dotedanjih delih slovenske literarne zgodovine. Število domačih raziskovalcev zdomske književnosti in njihovih monografij, zbornikov in drugih objav s tega področja je v prvi polovici devetdesetih let skokovito naraslo, prav tako opazno se je v istem času povečalo tudi število kulturnih revij v Sloveniji, ki so pokazale poudarjen interes za izseljensko slovstvo.

Namen in posledica aktualnega procesa slovenskega literarnega povratništva je integriranje slovenskega zdomskega slovstva v zakladnico narodne literature in kulture. V okviru obravnave tega procesa pa se med drugim zastavlja vprašanje obsega oziroma meja narodne književnosti: katera literarna dela slovenskih izseljencev in njihovih potomcev še sodijo v sklop slovenske književnosti? Odločilna ločnica pri razvrščanju posameznih literarnih del v okvir te ali one narodne književnosti je – po kriteriju, ki je v najsplošnejši veljavi – jezik literarnega ustvarjanja oziroma prve objave. Če bi v poenostavljeni definiciji torej sledili zgolj omenjenemu kriteriju, bi trdili, da slovenska književnost obsega literarna dela, napisana v slovenskem jeziku. Na drugi strani pa osrednji pregledi slovenskega slovstva vključujejo v svojo obravnavo tudi nekatera literarna dela v drugih jezikih in celo nekatere pisce, ki so pisali samo v tujem jeziku. Ker se dosednji poskusi ustrezne definicije obsega narodne književnosti zdijo nezadovoljivi, mi zdi smiselno, da v okviru obravnave literarnega povratništva posvetim temu vprašanju posebno pozornost.

MEJE NARODNE KNJIŽEVNOSTI

Vprašanje obsega/meja narodne književnosti je bilo že nekajkrat aktualizirano, zlasti pri obravnavanju regionalne književnosti na jezikovno mešanih območjih ter pri obravnavi dvojezičnih ali tujejezičnih zamejskih in izseljenskih piscev. Najširša razprava o tem vprašanju se je vedno znova odpirala, kadar je tekla beseda o Louisu Adamiču. Mnogi smo tega ameriškega pisatelja brez pomislekov uvrščali tudi med slovenske književnike, bodisi izrecno ali vsaj implicitno.² V svojem znamenitem eseju, ki je dvignil

² Leta 1992 sem na zagovoru svoje doktorske disertacije »Zadnje obdobje Adamičevega literarnega ustvarjanja« v odgovor na vprašanje člana komisije, ali lahko ameriškega pisatelja Louisa Adamiča uvrščamo tudi med slovenske pisatelje, izpostavila tiste literarne prvine Adamičevih del, ki ga po mojem mnenju nesporno uvrščajo tudi med slovenske književnike. Tedaj še precej nedorečeni argumenti takšnega stališča so povzeti v mojem delu *Pero in politika*, Ljubljana: Slovenska matica, 1993, str. 89–92.

toliko prahu, da ga je nekaj še vedno ostalo v zraku, je Župančič med drugim zapisal: »Adamič je ostal Slovenec v prvini svojega duha, v instinktivnem pogonu, v tajnem bistvu. /.../ Amerika mu je dala, kar mu je mogla dati ... Ničesar pa mu ni odvzela.« Ali pa še bolj slikovito: »Ali sem še pri Adamiču? Še. Saj sem pri smehu. In pri slovenski žalosti in slovenskih problemih.«³ Tudi Zdravec se mu s stališča slovenske kulture ni pripravljen odpovedati: »Slovenci smo imeli tačas nekaj pisateljev Američanov /.../: Kolumb med njimi je bil Louis Adamič. Kolumbi pa niso izgube niti za svoje narode niti za človeštvo.«⁴ Poniž poudarja pisateljevo slovenstvo, kot se zrcali v njegovih delih, in ugotavlja, »da je Adamič v svojem literarnem delu /.../ prešel dolgo in miselno zapleteno pot od prvega samozavedanja svojega dvojnega porekla – v biti Slovenec, po svojem učenem, pridobljenem znanju Američan – ki mu je odprla bistvene razsežnosti obzorja. /.../ Zato se lahko identificira s svojimi nacionalnimi koreninami, lahko jih skozi literarno pripoved predstavi svojim bralcem. Rezultat tega prizadevanja je vsekakor tudi Adamičevo obojestransko prizadevanje za pretok kulturnih in literarnih vrednot.«⁵ Najradikalnejši pa je Paternu: »Adamič je v svojem portretu Slovenije na poseben, strnjen način opravil tako rekoč celotno pot slovenskega pripovednega pisanja o njej in njenih ljudeh, od Trdine in Jurčiča mimo Kersnika do Cankarja, Župančiča in Voranca. Ne da bi se zavedal je ob prihodu na domača tla kljub vsej svoji drugačnosti postal tudi slovenski pisatelj.«⁶

Temeljni sintetični pregledi zgodovine slovenskega slovstva običajno vključujejo v obravnavo tudi v tujih jezikih napisana leposlovna dela tistih avtorjev, ki so glavnino svojega literarnega opusa vendarle ustvarili v slovenskem jeziku. Manj dorečeni pa so kriteriji vključevanja literarnih opusov tistih piscev (večinoma slovenskega rodu), ki so ustvarjali oziroma ustvarjajo izključno v tujih jezikih, vendar njihovo delo v pretežni meri izhaja iz slovenske kulture, slovenskih literarnih tradicij, narodno pogojenih ustvarjalnih pobud, slogovnih, tematskih in motivnih asociacij s preteklo in sodobno slovensko kulturo. Dejstvo, da je Adamič kot nekakšen poseben fenomen kar samoumevno uvrščen v leksikografske in praktično vse pomembnejše literarno-zgodovinske preglede slovenskega slovstva, drugi tujejezični pisatelji, katerih delo je prav tako utemeljeno v slovenski kulturi, pa ne (z nekaj bolj ali manj slučajnimi izjemami v posameznem pregledu), samo še dodatno potrjuje nedefiniranost obsega narodne književnosti. Helga Glušič se tega zaveda: »Ob vprašanju jezika izseljenske književnosti je za raziskovalce književnosti zanimivo širše vprašanje vključevanja književnosti, ki jo izseljenski pisatelji slovenskega rodu pišejo v neslovenskem jeziku, v okvir slovenske nacionalne kulture. Raziskava (*Slovenska izseljenska književnost 1–3*, op. J. Ž.) v tem

³ Oton Župančič, Adamič in slovenstvo, *Ljubljanski zvon*, 1932, št. 9, str. 513–520.

⁴ Franc Zdravec, Oton Župančič in Louis Adamič, *Louis Adamič: Simpozij: Symposium*, ur. Janez Stanonik, Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja, 1981, str. 110.

⁵ Denis Poniž, Nacionalno v literaturi Louisa Adamiča o Slovencih in Jugoslaviji, *Louis Adamič: Simpozij...*, str. 114–115.

⁶ Boris Paternu, Nastajanje Adamičevega sestava vrednot ob Ameriki in Jugoslaviji, *Louis Adamič: Simpozij...*, str. 94.

pogledu ponuja bogato in pomembno gradivo, ki je že (literarno ustvarjanje Louisa Adamiča) ali pa še bo našlo živ odmev v slovenski kulturni zavesti.«⁷ V devetdesetih letih so našla svoje mesto v matični kulturi še nekatera imena tujejezičnih slovenskih izseljenskih pisateljev (Igor Šentjurs, Vlady Kociancich...), zaradi česar postaja vprašanje meja narodne književnosti, ki ga slovenska literarna znanost še vedno ni dorekla, s pojavom literarnega povratništva iz leta v leto aktualnejše. Novi predlogi za njegovo razrešitev pa so, če že ne docela spregledani, vsaj brez temeljitega premisleka zavrjeni.⁸

Janko Kos definira obseg slovenske književnosti v *Enciklopediji Slovenije* takole: »Pod slov. k. razumemo praviloma besedno umetnost, ustno sporočeno ali zapisano v slov. jeziku; izjemoma lahko štejemo vanjo tudi tujejezična besedila (lat., nem., it.) tistih pisateljev, ki so svoja poglobitna dela ustvarili sicer v slov. (Trubar, A. Bohorič, A. T. Linhart, Prešeren, J. Stritar). Do konca 19. st. se je razvoj slov. k. omejeval na slov. etnično ozemlje, po 1900 se je z izseljenci, emigranti in zdomci razširil v ZDA, po 2. sv. v. tudi v Argentino in Avstralijo.«⁹ V isti publikaciji se tudi s soavtorico gesla *izseljensko slovstvo* dotakneta tega vprašanja. Najprej navajata svojo definicijo pojma izseljenska književnost: »književnost slov. izseljencev, zdomcev in emigrantov, ki nastaja zunaj sklenjenega slov. etničnega ozemlja in je objavljena v tujini, v zamejstvu ali v Republiki Sloveniji. Pojem vključuje predvsem književnost slov. ekonomskih izseljencev v 19. st. in 1. pol. 20. st.; od te se razlikuje t. i. zdomska književnost.«¹⁰ Nato izpostavi vprašanje jezika: »I. s. nastaja po navadi v slov. jeziku, pogosto pa tudi v jeziku novega okolja, najpogosteje v angl. in špan. Med ustvarjalci, ki pišejo samo v tujih jezikih, so posamezniki, ki s svojim delom v celoti pripadajo novi domovini, vendar je v njihovih

⁷ Helga Glušič, Slovenska izseljenska književnost: sklepna misel, *Slovenska izseljenska književnost 3: Južna Amerika*, ur. Janja Žitnik s sodelovanjem Helge Glušič, Ljubljana: Založba ZRC in Rokus, 1999, str. 357.

⁸ Tako, denimo, Andrijan Lah v sicer zelo ugodni recenziji *Slovenske izseljenske književnosti 1-3* (Pregled onkraj literarnozgodovinskih okvirov, *Delo*, Književni listi, 5. avgust 1999, str. 13-14) na kratko polemizira s konceptom integriranja tistih literarnih del v tujih jezikih, ki izhajajo iz slovenske kulture in jo posledično nadgrajujejo, v sklop slovenske izseljenske književnosti: »Ustaviti se kaže pri vsebinskem obsegu naslova SIK. Beseda 'slovenska' nas vodi sicer v smer slovenščine kot jezika SIK, vendar sega koncept SIK širše: tudi v pisanje slovenskih izseljencev (oziroma potomcev slovenskih izseljencev) v drugih jezikih (npr. v nemščini, angleščini, španščini...). Seveda ostaja načelno vprašanje, ali lahko uvrščamo tujejezično pisanje v okvir SIK oziroma ali je tovrstno uvrščanje smiselno. /.../ Sledi poglavje Literarno ustvarjanje avstralskih Slovencev v angleškem jeziku /.../. Tako se zdi, da je pravzaprav vseeno, v katerem jeziku pišejo avtorji SIK: vsi enakovredno spadajo v SIK! Smiselno pa bi bilo uvrstiti angleško piščoče avtorje le kot zanimivost v Dodatek.«

⁹ Janko Kos, *Književnost, Enciklopedija Slovenije*, 5. zvezek, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1991, str. 140.

¹⁰ Ker imata književno ustvarjanje slovenske ekonomske in politične emigracije kljub nekaterim pomembnim razlikam dovolj skupnih značilnosti (med katerimi so najbolj očitne slogovna vpetost v slovensko literarno tradicijo, tematsko in motivno vračanje v matično domovino, domotožje kot ustvarjalni vzgib in soočenje matične kulture s kulturo novega okolja), zaradi česar so številni pisci iz predvojne in povojne emigracije objavljali v skupnih revijah (*Duhovno življenje, Ameriška domovina, Amerikanski Slovenec, Ave Maria* idr.), sama ne upoštevam takšne delitve. Privednike zdomski, izseljenski in emigrantski uporabljam sinonimno, po potrebi s časovnim določilom.

besedilih mogoče zaslediti literarno snov in duhovne prvine iz slov. tradicije (L. Adamič, J. Vodaine). /.../ Izrazit del i. s. je *ZDOMSKA KNJIŽEVNOST*; pod tem se najpogosteje razume literarno ustvarjanje slov. ideološke in politične emigracije, tj. beguncev in izgnancev po 2. sv. v. /.../ V nasprotju z drugim i. s., ki se v novejšem času nagiba k dvojezičnosti, je zdomska književnost pisana samo v slov. jeziku.«¹¹ V nadaljevanju pisci podgesel v okviru gesla *izseljensko slovstvo* enakovredno obravnavajo slovenske izseljenske pisatelje ne glede na jezik njihovega literarnega ustvarjanja.¹²

O samem pojmu literatura piše Janko Kos med drugim, da se »literarna veda še ni zedinila ob določitvi obsega in vsebine tega pojma, tj. o eksistenci in ustroju literature.«¹³ Citat je že star, a je še vedno aktualen. Nedorečenost obsega in vsebine pojma *literatura* podvaja nedorečenost pojma *narodna književnost*. Definicija pojma književnost/literatura pa je bila doslej vendarle mnogo pogosteje problematizirana kot definicija določila narodna (slovenska). V Kosovi obravnavi zgodovine pojma *literatura* na Slovenskem se nehote razkriva enoznačno pojmovanje določila *slovenska*: »Čop je uporabljal termin [literatura] v obeh pomenih – v širšem smislu kot oznako za celotno spisje v slovenščini, tako v naslovu svojega nemško napisanega prispevka k zgodovini slovenske literature...« (poudarila avtorica).¹⁴ Pomen prilastka *slovenska* v oznaki *slovenska literatura* se od Čopa do danes ni bistveno spremenil, saj ga domala vsi, ki to književnost obravnavajo, načelno uporabljajo kot sinonim prilastka *v slovenskem jeziku*, ob tem pa brez jasnih kriterijev vključujejo v svoje obravnave tudi literarna dela v drugih jezikih in nekatera imena tujejezičnih slovenskih pisateljev. Upravičeno se torej lahko vprašamo: kaj je slovenska književnost? Kaj je narodna književnost? Kaj je švicarska, kanadska ipd. književnost?

Če gledamo na narodno književnost kot na enoznačni pojem, tj. kot na književnost

¹¹ Janko Kos in Helga Glušič, *Izseljensko slovstvo*, *Enciklopedija Slovenije*, 4. zvezek, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1990, str. 229. Tudi s trditvijo, da je zdomska književnost, v nasprotju z drugim izseljenskim slovstvom, pisana samo v slovenščini, se ne morem strinjati. Izrazito dvojezični slovenski izseljenski pisci na Dunaju in drugod, ki prav tako sodijo med povojne ideološke in politične emigrante, se sami prištevajo k zdomskim piscem (v ožjem pomenu besede) in zdomski pisci jih prištevajo medse.

¹² Ko vključujemo tujejezične pisatelje v obravnavo slovenskega slovstva, pa bodimo enako pozorni glede pravilnega zapisa njihovih imen, kot smo pri navajanju tistih, ki pišejo v slovenščini (prim. »Španger« namesto Šprager, *Enciklopedija Slovenije*, 4. zvezek, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1990, str. 233). Isto velja tudi pri citiranju naslovov njihovih del (pravilna naslova Špragerjevih prvih zbirk – do 1990 – sta *Spuren überall* in *Mein Leseabend*). Po podatkih, objavljenih v *ES*, bi sklepali, da Venčeslav Šprager piše v slovenskem jeziku, vendar ni tako. Pesniška besedila, ki jih je objavil v slovenščini, je prepesnil iz svojih nemških izvirkov, pri čemer je potreboval pomoč. O svoji zadnji, trojezični zbirki, ki jo je objavil s soavtorico G. Schlosser - Laukel (*Jezik kamna/Lingua di pietra/Steinsprache*, Koper: Lipa, 2000), piše: »Originali so bili v nemščini, slovenske prevode je napisal moj prijatelj Kajetan Kovič, deloma tudi jaz...« (pismo V. Špragerja J. Žitnik, Au, Nemčija, 4. september 2001, avtoričin zasebni arhiv).

¹³ Janko Kos, *Literatura*, (Literarni leksikon: Študije, Drugi zvezek), Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1978, str. 12.

¹⁴ Kos, *Literatura*, str. 13.

narodnostne skupine z enim matičnim jezikom, potem njena določenost z narodnim jezikom seveda ni sporna. Ker pa pojem narod z vidika etnične, kulturne in jezikovne pripadnosti ni enoznačen, tudi narodna kultura, narodna književnost in celo narodni jeziki ne morejo biti enoznačni pojmi. V sodobni družbeni realnosti obstaja narod z etničnega, jezikovnega in kulturnega vidika vsaj na štirih ravneh (od katerih sta bistveni prva in zadnja, drugi dve pa predstavljata vmesni stopnji med njima). V primeru slovenskega naroda so to:

1. vsi tisti neposredni potomci iz slovenskih zakonov, ki svojo jezikovno in kulturno pripadnost slovenskemu narodu občutijo kot primarno in nesporno;
2. neposredni potomci iz mešanih zakonov (v domovini, zamejstvu in izseljenstvu);
3. Slovenci, ki so jezikovno asimilirani v drug govorni prostor, vendar je pri njih še vedno prisotna tudi slovenska etnična in kulturna identiteta;
4. slovenski narod v smislu sodobne mnogoetnične in multikulturne nacionalne tvorbe (mnogi potomci iz zakonov drugih narodnosti, ki živijo v Sloveniji bodisi kot pripadniki avtohtonih manjšin ali priseljenskih skupnosti, se izrekajo za Slovence).

Tako obstaja na več ravneh tudi narodova kultura, in če smo pripravljeni pogledati na narodno književnost s širšega zornega kota, tudi ta obstaja na več ravneh. Ker je tako pojmovane slovenske literature v drugih jezikih za sedaj še sorazmerno malo, jo je verjetno manj smiselno obravnavati ločeno od literature v večinskem jeziku naroda kot, denimo, v primeru švicarske književnosti, kjer je ločena obravnava po jezikovnem principu še vedno aktualna. Seveda pa tudi v Švici obstaja literarna dejavnost v številnih priseljenskih jezikih, ki je za švicarsko kulturo ravno tako pomembna kot književnost v avtohtonih jezikih.

Morda si je smiselno tudi priznati, da se – kljub poudarjeni skrbi za materinščino – vloga večinskega narodnega jezika v kulturi posameznega naroda tudi zaradi drugih dejavnikov nezadržno spreminja: »Ob vsem tem pa se je kulturna politika dolžna s posebno pozornostjo in trajno skrbjo posvečati tistemu bistvenemu elementu naše kulturne identitete, ki je hkrati temelj naše nacionalne identitete. To je slovenski jezik. Ne samo zato, ker se slovenski kulturni prostor ne prekriva s slovenskimi državnimi mejami in ker so slovenske manjšine v sosednjih državah izpostavljene močni eroziji, ampak tudi zato, ker postaja slovenščina v procesih globalizacije sama po sebi celo v Republiki Sloveniji pogosto ogrožena, pač kot negospodarno, če ne kar odvečno sredstvo komunikacije.«¹⁵

O izumiranju slovenskega jezika in slovenske književnosti v ožjem pomenu besede bi zaenkrat še težko govorili, saj gibanje števila piscev in njihovih literarnih del v slovenščini (tudi tistih, ki so jih založbe v posameznem letu prejele, pa jih zaradi krize v založništvu izvirnega leposlovja niso mogle objaviti), še ne vzbuja resne zaskrbljenosti.¹⁶

¹⁵ *Slovenski nacionalni kulturni program: Predlog*, Ljubljana: Nova revija, 2000, str. 17.

¹⁶ Od leta 1952 do 1991 je število izdanih knjig in brošur v Sloveniji naraslo od 524 na 2459 naslovov, v naslednjih dveh letih pa se je skrčilo za 19 naslovov. (Vesna Čopič in Gregor Tomc, *Nacionalno poročilo o kulturni politiki Slovenije*, [Ljubljana: Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije, 1996], str. 201.)

Če bo zaradi nezadostnih možnosti za objavo izvirna slovenska literarna produkcija začela upadati, jo bo treba reševati s povečanim državnim subvencioniranjem.¹⁷ Vsekakor pa se je treba zavedati razsežnosti sodobnega procesa izumiranja jezikov in usihanja književne produkcije v etničnih jezikih. V Kanadi, podobno kot v nekaterih drugih delih sveta, je – ob vseh administrativnih ukrepih federacije ali posameznih provinc in teritorijev za njihovo ohranitev – število še živih jezikov avtohtonih etničnih manjšin iz leta v leto nižje. A ko jeziki izumrejo, jih trdoživejše prvine etnične kulture, v katerih se še naprej udejnjanja etnična identiteta, preživijo. Dokler obstaja etnična identiteta, obstaja tudi narodnost. Navidez samoumevni predpostavki, da hkrati z jezikom izumre tudi etnična književnost, bi etnični pisci, ki pišejo v večinskem jeziku, in drugi nosilci etničnih kultur brez lastnega jezika oporekali. Mnoge kulture so v svojih najstabilnejših prvinah preživele svoje matične jezike. Druge živijo v diaspori bolj ali manj neodvisno od jezika. Takšna skupnost svoje književnosti ne utemeljuje v etničnem jeziku. Kadar pa govorimo o širših narodnih združbah, kakršni sta, denimo, ameriški in kanadski narod, postane pomen jezika kot temelja kulturne in narodne identitete docela vprašljiv. Ali lahko tudi spreminjanje etničnega in jezikovnega zemljevida sveta upravičeno terjaja premislek o našem dosedanem razumevanju meja narodne književnosti?

Menim, da lahko literarno delo avtorja, ki si je za osnovno sredstvo umetniške komunikacije ali – z vidika primerjalne estetike – za gradivo umetniškega oblikovanja izbral tuj jezik, vsebuje več specifičnih literarnih prvin, ki nesporno izhajajo iz kulture njegovega matičnega naroda, kot mnoga dela, napisana v matičnem jeziku tega naroda. Janez Stanonik kategorično zastopa stališče, da je »v bistvu izseljenska književnost dvonacionalna«.¹⁸ Lahko se celo vprašamo, ali ni bistvo izseljenske književnosti v tem, da je dvonacionalna. Izseljensko literarno delo sodi v kulturno zgodovino obeh narodov, celo če je napisano v kakem tretjem jeziku. V nemškem jeziku napisana avtobiografija Andreja Bernarda Smolnikarja, iz katere si je Longfellow izposodil odlomke in jih uporabil v *Hyperionu*, vsekakor sodi v slovensko in ameriško kulturno zgodovino, v nemško pa ne.¹⁹ Po svojih literarnih značilnostih brez dvoma sodi tudi v slovstveno zgodovino. V katero? Stališče, da narodno književnost prvenstveno določa jezik, je torej v kontekstu ožjega pojmovanja narodne književnosti seveda še vedno nesporno, v kontekstu širšega pojmovanja narodne književnosti pa ne. Zanima me, ali je smiselno ta koncept razširiti že v sami definiciji pojma narodna književnost, k čemur se bom vrnila v Sklepu.

¹⁷ Leta 2000 je Ministrstvo za kulturo RS namenilo za knjige največje število subvencij dotlej (272), od tega jih je bila polovica (136) namenjenih izdaji leposlovnih del, večinoma izvirnih. Subvencioniranih leposlovnih prevodov je bilo okoli 25. (Jelka Gazvoda, Založništvo, *Letno poročilo 2000*, Ljubljana: Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije, 2001, str. 93.)

¹⁸ Janez Stanonik, *Književnost Slovencev v ZDA pred letom 1891, Slovenska izseljenska književnost 2: Severna Amerika*, ur. Janja Žitnik s sodelovanjem Helge Glušič, Ljubljana: Založba ZRC in Rokus, 1999, str. 17.

¹⁹ Smolnikarjeva avtobiografija z naslovom *Denkwürdige Ereignisse* je izšla v treh obsežnih zvezkih v ZDA (1. zv.: Cambridge, 1838; 2. zv.: Philadelphia, 1839; 3. zv.: New York, 1940).

Zorni kot, ki ga bom na kratko predstavila v nadaljevanju, ne sodi med relevantnejše vidike v okviru obravnavanega vprašanja, temveč le dodatno relativizira pomen posameznega jezika v narodni književnosti. Umetnostne teorije se veliko ukvarjajo z ugotavljanjem razlik in podobnosti med posameznimi vrstami umetnosti. Brž ko začnemo razmišljati o pojmu *književnost* predvsem kot o eni od vrst umetnosti in o pojmu *slovenska književnost* kot o eni od slovenskih umetnosti, se nam lahko odpre še nekoliko drugačen pogled na pomen določila *slovenska*. Likovni umetnik, arhitekt, skladatelj, koreograf itd. oblikuje pri svojem umetniškem ustvarjanju »univerzalno« gradivo v tem smislu, da njegove osnovne prvine (zvok, barva, črta, gib itd.) same po sebi načeloma še ne pogojujejo bolj ali manj vitalne povezanosti umetnine s kulturo umetnikovega naroda. Ustvarjalni opus *slovenskega* slikarja, skladatelja itd. po bolj ali manj dorečenih kriterijih vključujemo v korpus *slovenske* likovne umetnosti, *slovenske* glasbene umetnosti..., ga v tem smislu opredeljujemo, komentiramo in vrednotimo, tudi če v njem ni mogoče zaslediti prav ničesar specifično slovenskega. Zaznavanje zvoka, barve, oblike, giba samo po sebi ni pogojeno s pripadnostjo določenemu narodu in njegovi kulturi. Prav tako tudi vidno zaznavanje grafičnega jezikovnega zapisa ali slušno zaznavanje govora ni pogojeno s pripadnostjo določenemu narodu/kulturi. Tudi semantično razumevanje jezika je bolj odvisno od znanja jezika kot pa od naravne jezikovne pripadnosti, ki običajno (ne pa nujno) sovpada z naravno kulturno pripadnostjo, z etnično pa pogosto ne. Podobne omejitve se kažejo tudi pri zaznavanju etničnokulturno pogojenega pomena določenih barv, oblik, melodij, ritmov, gibov itd., s katerimi umetnik na področju drugih umetnosti vnaša v svoje delo specifične motive, ki izhajajo iz določene kulture. Njihovo razpoznavanje je prav tako bolj odvisno od poznavanja te kulture kot pa od naravne kulturne pripadnosti.

Ko torej govorimo o psihičnem (psihofizičnem, psihofiziološkem) odzivu ob gledanju, poslušanju, branju sodobne umetnine, postaja posebnost besedne umetnosti z vidika ustvarjalčevega gradiva vse bolj relativna. Predpogoj za celovito percepcijo vseh komponent sodobne umetnine je dovolj razvita sposobnost čutnega, čustvenega in miselnega zaznavanja, slednje pa je v veliki meri pogojeno s pridobljenim znanjem in pridobljenimi sposobnostmi (med kakršne sodi tudi razumevanje tujega jezika). Določene smeri v različnih umetnostih sicer vztrajno zagovarjajo takšno umetnost, ki ni v nobenem pogledu pogojena s kulturno razgledanostjo in posledično pridobljenimi sposobnostmi specifičnih miselnih zaznav, večji del sodobne umetnosti pa je utemeljen prav v dialogu s kulturno zgodovino. Zato je brez pridobljenih znanj in sposobnosti lahko naš doživljaj ob pogledu na sodobno likovno umetnino ali ob poslušanju sodobne glasbene umetnine pogosto skoraj tako močno zreduciran kot, denimo, ob poslušanju estetsko dognane poezije v jeziku, ki ga sicer ne razumemo, vendar pa lahko v njem zaznavamo določene zvočne, ritmične, onomatopoetične in druge univerzalno razpoznavne oblikovne značilnosti poezije, ki že same po sebi deloma komunicirajo vsebino, njihov estetski učinek pa sega tudi onkraj meja semantičnih zaznav.

K relativizaciji pomena posameznega jezika v narodni književnosti prispevata tudi globalizacija dominantnih jezikov (zlasti angleščine), ki vse bolj prevzemajo vlogo jezikov

skupne komunikacije, in pa sodobno prepletanje jezikov, ki pogosto odraža močnejšo pripadnost starostni, socialni ali interesni skupini kot pa narodu. Slovensko pesem, napisano v izrazito mednarodno orientiranem najstniškem slengu, ki lahko vsebuje več besed z angleško osnovo kot s slovensko, bo morda laže dojel najstniški pripadnik kakega drugega naroda kot pa Slovenec, ki tega slenga ne pozna. S takšnega vidika lahko gledamo na umetnostni jezik kot tak, kljub mnogoterosti njegovih variant (posameznih jezikov), stopenj in zvrsti, kot na vsaj deloma univerzalno gradivo umetniškega ustvarjanja – torej podobno kot na tista gradiva, ki jih oblikuje umetnik na področju kake druge umetnosti.

Ali je torej smiselna in dovolj utemeljena trditev, da določa obseg narodne književnosti neka specifična lastnost njenega osnovnega gradiva – jezika, obseg drugih narodnih umetnosti pa določajo povsem drugačni kriteriji? Pogojno. Z vidika vseh zgornjih ugotovitev je odgovor na vprašanje, kateri kriteriji določajo obseg drugih narodnih umetnosti, hkrati tudi odgovor na vprašanje, kateri so najustreznejši kriteriji za postavljanje meja narodne književnosti, seveda tiste v širšem pomenu besede.

Vprašanje obsega oziroma meja narodne književnosti, ki je eno od stičnih vprašanj literarne zgodovine in literarne teorije, pa je z vidika jezikovne prehodnosti mogoče obravnavati še drugače. V literarni teoriji je analogija priljubljen pripomoček. Avtorji in zagovorniki različnih teorij iščejo analogije v biologiji (umetnina kot organizem), geologiji (strukturalisti), kemiji (Paul Guillaume) in še marsikje, saj lahko takšna metoda učinkovito pripomore k nazornejši predstavitvi predlaganih konceptov in rešitev. Najnazornejše analogije razmerij se ponujajo v tem, kar nam je najbližje in v našem življenju najbolj prisotno: v vsakdanjosti. In ker je naše doživljanje sorazmerno velike družbene celice, kakršna je narod, in vsega, kar jo določa, abstraktnejše od našega doživljanja primarne družbene celice – družine, si bom za jasnejšo nadaljnjo osvetlitev zamisli o obsegu narodne književnosti tudi sama izposodila že ničkolikokrat uporabljeno analogijo družina – narod. Z bolj ali manj prepričljivo analogijo seveda ni mogoče ničesar dokazati, vsekakor pa ta metoda lahko pripomore k odkrivanju novih zornih kotov.

Če izhajam iz predpostavke, da narodno književnost prvenstveno določa jezik, to seveda za družino ne velja. Pri mešanih zakonih je lahko družina dvojezična. Primarno družino praviloma določa razmerje med starši (ali skrbniki) in njihovimi neposrednimi potomci (ali posvojenci). Imenujmo sklop značilnih vedenjskih vzorcev, navad, mentalitete in vrednot posameznika oziroma družine osebna oziroma družinska kultura.

Ko otroci odrastejo, se običajno odselijo od doma in si večinoma ustvarijo nove družine. Njihova primarna družina je tedaj sicer razpršena, vendar še vedno obstaja. V socialnem pogledu primarna družina obstaja, dokler obstaja občutek pripadnosti primarni družini. Vitalnost njenega nadaljnega obstoja pa je odvisna od vitalnosti njenih vezi v tem obdobju. V stavku »Ob nedeljah se zbere doma [pri starših] vsa naša družina,« označuje besedna zveza *naša družina* primarno družino, beseda *vs* pa najverjetneje pomeni, da se ji tedaj pridružijo tudi sekundarne družine odraslih otrok. Tudi stavek

»Samo za hipec skočim domov [k staršem] pogledat, če me *moji* kaj potrebujejo,« še ne pomeni, da se nekdo v svojem novem domu (oziroma v sekundarni družini) ne počuti doma. Dvojna družinska pripadnost je tudi v naši kulturi nekaj povsem vsakdanjega.

Vzemimo za primer, da se odrasli otrok izseli v tujino, stopi v mešan zakon in si ustvari družino. Zaradi nezadostnih možnosti za uporabo maternega jezika bo njegovo znanje materinščine morda začelo bledeti. Vzporedno s tem procesom pa se lahko odvija obratnosorazmerni proces: prav zaradi praktičnih ovir pri vzdrževanju rednih stikov s primarno družino se lahko v dojemanju njenega odseljenega člana pomen besede *dom* (*doma, domov, od doma*) intenzivira in dobiva nove dimenzije. Denimo, da je odseljeni član družine pisatelj iz prve izseljenske generacije ali starš pisatelja iz druge generacije izseljencev. Po nekaj desetletjih bivanja v novi domovini njegovo obvladovanje materinščine morda ni več na dovolj visoki ravni, da bi se v njej lahko suvereno izražal in v njej oblikoval umetniška besedila. Pri svojih pismih staršem si morda pomaga z lektoriranjem ali celo prevajanjem. Če je pisatelj, začne sčasoma pisati samo še v večinskem jeziku nove domovine. Svojega znanja materinščine mu ni uspelo ubraniti pred pritiski jezikovne asimilacije, uspelo pa mu je ohraniti večino drugih bistvenih kulturnih prvin svoje prvotne družine (in naroda). V obdobju njihove primarne socializacije te prvine uspešno posreduje tudi svojim otrokom.

Njegov otrok, ki je postal pisatelj, piše v večinskem jeziku svoje domovine, vendar njegovi ustvarjalni vzgibi – podobno kot pri staršu, le v drugačnem razmerju – izhajajo iz soočenja kulture, znotraj katere je bil primarno socializiran, s kulturo njegovega širšega okolja. Njegova besedila se še vedno bodisi izrazito ali pa komaj zaznavno navezujejo na kulturo očetove/materine primarne družine (in naroda). Če njuni starši oziroma stari starši, ki so ostali v domovini, vedo, da so upodobljeni ali da se (posredno) oglašajo v njunih besedilih, jih bo zanimalo, v kakšnih oblikah, kontekstih in obsegu živi in se uveljavlja njihova družinska (in narodna) kultura onkraj državnih in jezikovnih meja. Poskrbeli bodo, da bodo to tudi izvedeli in morda na ta ali oni način celo sodelovali pri nastajanju njunih novih literarnih del. Če jezika, v katerem so njuna dela napisana, ne razume vsa družina, bodo seveda najprej poiskali način, kako premagati jezikovno pregrado. Če tega ne storijo, bo njihova družinska kultura sčasoma izgubila del svojih pomembnih nosilcev. In če tega ne stori narod v matični domovini z vrednotenjem in prevajanjem svoje tujejezične zdomske književnosti v materinščino, bo njegova kultura sčasoma ravno tako izgubila del svojih pomembnih nosilcev. S prevajanjem in vrednotenjem tujejezične literature, ki izhaja iz določene narodne kulture, se krepi vitalna vez med nosilci te kulture ne glede na jezikovne meje. In če po obdobju ideološko-politično pogojene blokade zdomske književnosti v matičnem prostoru nekega naroda nastopijo pogoji za literarno povratništvo, sodi v okvir tega procesa tudi vrednotenje in prevajanje tujejezične zdomske književnosti v matični jezik.

Če gledamo na ta razmerja z obratne plati, kot večinski narod v deželi priseljevanja in avtohtonih etničnih manjšin, lahko nesporno ugotovimo, da je tudi prevajanje manjšinskih književnosti v večinski jezik prav tako bistven dejavnik pri uspešni integraciji manjšinskih jezikov in kultur v skupno kulturo mnogoetnične družbe. Z drugimi

besedami bi takšno integracijo lahko opredelili kot aktivno vlogo pri nastajanju kompaktne nove kulture na nivoju, ki ne ogroža ohranitve in suverena razvoja posameznih manjšinskih in večinske kulture. V kolikšni meri je ta aktivna vloga odvisna od posameznikovega obvladovanja večinskega jezika? Integracija manjšinskega jezika v skupno kulturo predstavlja nasprotje jezikovni asimilaciji. Jezikovna integracija pomeni pridobitev enakopravnega položaja posameznega jezika z drugimi sojeziki v neki kulturi. In da lahko o tej skupni kulturi sploh govorimo, mora biti zagotovljena neovirana komunikacija (prehodnost) med vsemi sojeziki v tej kulturi. Izpostavitve ilustrativne analogije ni nujna, lahko pa je v pomoč. Naj se torej vrnem k razmerjem v družini.

V starševski vlogi lahko biološkega starša nadomesti skrbnik (sorodnik, rejnik...). Vzemimo, da gre za mačeho ali očima kot drugega skrbnika. V takšnem primeru se novi skrbnik običajno priseli v družino. Med priseljene člane družine moramo šteti tudi otroke, ki jih starši posvojijo šele potem, ko je njihova primarna socializacija že zaključena. V obeh navedenih primerih, zlasti v prvem, ko gre za vključitev odrasle osebe v družino, priseljeni član vnaša v kulturo družine prvine svoje osebne kulture, hkrati pa tudi sam sprejema nekatere prvine družinske kulture. Če se pri tem niti njemu niti družini ni treba odrekati bistvenim prvinam svoje kulture, je to nedvomno najlažji način uspešne integracije novega člana v družino.

Če gre za tujejezičnega novega člana družine, zlasti odraslega, ki lahko morda zunaj družine še vedno pretežno komunicira (s sorodniki, prijatelji, sodelavci ali sosedi) v materinščini, se bo v vseh pogledih najhitreje integriral v svojo novo družino in njeno kulturo tako, da bo hkrati z njegovo integracijo na drugih področjih potekala tudi njegova jezikovna integracija, ki bo omogočila neovirano komunikacijo v družini. To lahko pomeni, da bo bodisi samo on postal dvojezičen ali pa vsa družina, lahko pa prej kot on sam postane dvojezičen kak drug član družine in prevzame vlogo posrednika (prevajalca). Analogija s priseljenstvom drugih narodov se kar sama ponuja. Tudi v tem primeru predstavlja zaželena čimhitrejša dvojezičnost priseljenca samo enega v široki paleti indikatorjev, ki razkrivajo dejansko stopnjo posameznikove intrgriranosti v novo okolje in v skupno kulturo mnogoetnične družbe. V Sloveniji živijo tujejezični književniki, scenaristi ipd., katerih delo je pomemben sestavni del slovenske kulture. Prevajanje njihovih del v slovenščino pa je žal še vedno bolj odvisno od njihovih osebnih stikov z vplivnimi slovenskimi kulturnimi delavci kot pa od literarne vrednosti njihovega dela ali njegovega pomena za slovensko kulturo.

SKLEP

Kot sem pred kratkim opozorila ob neki drugi priložnosti, je kulturno povratništvo – tako kot fizično povratništvo – dvosmerni proces. Da bi se izseljenci v večjem številu fizično vračali v rojstno deželo, morajo biti za to v matičnem prostoru izpolnjeni določeni pogoji, npr. ustrezna pravna ureditev in ugodne ekonomske možnosti, ki ne le omogočajo vračanje izseljencev, ampak ga tudi spodbujajo. Podobno velja za literarno povratništvo

in druge oblike uveljavljanja kulturno-umetniške dejavnosti izseljencev v matičnem prostoru. Osebnoprizadevanje izseljenskega umetnika, publicista ali kulturnega organizatorja, da bi si njegovo delo pridobilo enakovreden položaj v sodobni matični kulturi, navadno ne zadošča. Na uspeh takšnih prizadevanj seveda bistveno vplivajo interes, ideološka odprtost in kulturna dozorelost matičnega prostora. Kulturno in znotraj tega literarno povratništvo je eden od dejavnikov, ki zavirajo proces razpadanja slovenske kulture na posamezne med seboj ločene dele (tj. na matično, zamejsko in zdonsko kulturo). Ta proces, ki se je odvijal zlasti v prvih desetletjih po drugi svetovni vojni, je – z vidika celovitosti – vsekakor oslabil slovensko kulturo, čeprav je prav ta razpad vzpostavil antagonistični odnos med povojno emigrantsko in matično kulturo, odnos, iz katerega na drugi strani izhaja cela vrsta ustvarjalnih pobud v omenjenem obdobju.

V izrazito mnogoetničnih deželah se vse bolj uveljavljajo načela multikulturne politike. Na ta način želijo države zagotoviti svojim avtohtonim in priseljenskim etničnim skupnostim med drugim večjo enakopravnost tudi na področju uporabe materinščine, publikacijskih možnosti in vitalnega integriranja manjšinskih kultur v kompleksno celovito kulturo posamezne mnogoetnične dežele. Večinska in manjšinske kulture naj druga druge ne ogrožajo, temveč naj se medsebojno dopolnjujejo, pri čemer morajo biti izpolnjeni tudi vsi pogoji za ohranitev njihove avtentičnosti. Glede na obseg priseljevanja sodi med tovrstne države tudi Slovenija. V prvem desetletju po drugi svetovni vojni je v tej deželi živelo 3,5 % prebivalcev drugih narodnosti, leta 1991 pa že 12,2 %.²⁰

Kultura obstaja v takšni deželi na več ravneh, v osnovi pa predvsem na dveh: na ravni posameznih avtentičnih etničnih kultur in na ravni kompleksne skupne kulture. Slednja ne more obstajati, če kulturna politika ne zagotavlja vsakovrstne – tudi jezikovne – prehodnosti med sokulturami, ki jo sestavljajo. Zato je organizacijska in finančna spodbuda države pri prevajanju literarnih del iz manjšinskih jezikov v jezik(e) skupne komunikacije (običajno torej v večinski jezik) bistven pogoj za obstoj celovite skupne kulture. Le na tak način lahko pripadniki mnogoetničnih družb v resnici spoznamo, s kom pravzaprav živimo, s kom si delimo skupno domovino, kakšni kreativni vzgibi, stiske in motivacije ustvarjajo našo že zdaj kar tesno prepletano skupno kulturo, v kateri pa je še vse preveč nepotrebnih miselnih, čustvenih, političnih in administrativnih pregrad in zaprek. Šele na ravni ustreznih medsebojnih odnosov v okviru skupne kulture se lahko vzpostavijo pogoji za enakopravno sožitje posameznih etničnih kultur v deželi. Če njena suverenost ni ogrožena, lahko posamezna kultura sprejema konstruktivne pobude iz svojih domačih sokultur in to sprejemanje doživlja kot lastno obogatitev, ne pa kot onesnaževanje s tujimi kulturnimi prvini.

Kolikor trdnješe so vezi med manjšinsko kulturo (vključno s književnim ustvarjanjem njenih pripadnikov ne glede na jezik) in njeno matično kulturo (ne glede

²⁰ Vesna Čopič in Gregor Tomc, *Nacionalno poročilo o kulturni politiki Slovenije*, (Ljubljana: Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije, 1996), str. 188.

na njeno geografsko bližino ali oddaljenost), toliko laže bo manjšinska kultura ohranila svojo avtentičnost. Če je ravno tako uspešno integrirana v svojo matično kulturo kot v skupno kulturo mnogoetnične dežele, znotraj katere se razvija, je s tem priznana njena dvonacionalnost. Njena dvojna kulturna vpetost pa je pogoj za njeno ohranitev v multikulturnem prostoru. V tem smislu je lahko vsaka manjšinska kultura, tako priseljska kot avtohtona, dvonacionalna. V drugačnem položaju so manjšinske kulture zelo majhnih avtohtonih etničnih skupnosti, ki nimajo v zaledju svoje (močnejše) nacionalne matične kulture in ki ravno zaradi tega hitreje izumirajo kot tiste, ki jo imajo. Podobno kot za vse manjšinske velja tudi za manjše matične nacionalne kulture: kolikor trdnejše bodo njihove vezi z njihovimi izvenmatičnimi deli (zamejsko in izseljensko kulturo), toliko laže bodo s svojimi avtentičnimi prviniami preživele v procesu globalizacije dominantnih svetovnih kultur. V tem kontekstu pa igrajo pomembno vlogo sodobne razsežnosti spreminjajočega se pojmovanja tega, kar imenujemo narod oziroma narodno.

Večpomenskost oziroma v osnovi dvoznačnost pojmov narod in narodna (slovenska) kultura narekuje tudi dvojni pomen pojma narodna (slovenska) književnost, ki bi ga lahko opredelila takole:

1. književno delo naroda (Slovencev in v slovensko kulturo integriranih Neslovencev) ne glede na jezik;
2. književno delo (Slovencev) v matičnem oziroma (v slovensko kulturo integriranih Neslovencev) večinskem narodnem (slovenskem) jeziku.

Čeprav prva opredelitev pojma slovenska književnost načelno sovпада z definicijo drugih narodnih umetnosti (npr. slovenska glasbena umetnost, slovenska likovna umetnost),²¹ je ta pomen mnogo manj uveljavljen v slovenski kulturni zavesti in še zlasti v slovenski literarni znanosti kot pa drugi, ožji pomen (književno delo v slovenskem jeziku). Pri tem je vprašljiva celo nujnost utemeljenosti literarnega dela v narodni (slovenski) kulturi, saj v primeru druge definicije ta kriterij sploh ni prisoten. Literarno delo samoumevno sodi v slovensko literaturo, če je napisano v slovenskem jeziku, četudi v njem ni mogoče zaslediti ničesar, kar bi se navezovalo na slovensko literarno oziroma kulturno tradicijo. V tem primeru gre seveda bodisi za izvirno ali »uvoženo« novost v slovenski književnosti, ki lahko sproži začetek nove literarne smeri v okviru narodne književnosti. Analogni procesi se odvijajo na področju drugih narodnih umetnosti, ki takšnim novostim ne morejo zapirati vstopa v narodno kulturo s podobnimi omejitvami, kot jih določa že citirana definicija obsega slovenske književnosti v *Enciklopediji Slovenije*.

Za zaključek želim izpostaviti še praktične implikacije prve od obeh zgoraj navedenih definicij narodne književnosti. Vprašanje integriranja tujejezične literarne dejavnosti avtohtonih in priseljskih manjšin v skupno narodno kulturo predstavlja le

²¹ Pisci gesla Likovna umetnost (Špelca Čopič in Redakcija Enciklopedije Slovenije) v *Enciklopediji Slovenije* (6. zvezek, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1992, str. 176-183) uporabljajo izraze likovna umetnost na Slovenskem (str. 178), slovenska arhitektura (str. 182), slovenski slikarji (str. 181 - sem štejejo tudi tiste, ki so razstavljali predvsem na tujem); definiciji obsega/meja likovne umetnosti posameznega naroda pa se izognejo.

drugo plat vprašanja integracije tujejezične izseljenske in zamejske literature v matično kulturo. Z vidika literarnega povratništva bi prva definicija narodne književnosti pomenila, da so prevajanje, vrednotenje in integracija tujejezične izseljenske (in zamejske) literature v matično kulturo (tudi v sintetične literarnozgodovinske preglede in leksikone) prav tako pomembni za sodobni kulturni razvoj in z njim povezano kulturno identiteto naroda kot vključevanje njegove izseljenske (in zamejske) literature v materinščini. Še posebej pomembni za slovensko kulturo in književnost pa so dvojezični in tujejezični slovenski pisatelji tudi zato, ker so v veliki večini hkrati tudi književni prevajalci. Bolj ko bodo integrirani v matično kulturo in hkrati v kulturo svoje nove domovine, večji bo njihov prispevek k mednarodnemu pretoku literarnih dosežkov in kulturnih vrednot. Slovenski nacionalni kulturni program navaja slovenski jezik kot bistveni element kulturne identitete in temelj nacionalne identitete, kar se seveda izrecno nanaša na narod, kulturno in nacionalno identiteto v ožjem pomenu besede. Takšna vloga slovenskega jezika se namreč ne nanaša niti na tiste državljane Republike Slovenije, katerih pripadnost drugim narodnostim, kulturam in jezikom nikakor ne izključuje njihove slovenske nacionalne identitete, niti na tiste Slovence, katerih tuja nacionalna in jezikovna identiteta ravno tako ne izključujeta njihove slovenske narodnostne in kulturne pripadnosti.

Menim, da svojega večinskega jezika ne moremo v nobenem pogledu ogroziti s tem, da – podobno kot mnogi drugi narodi – svoje pojmovanje slovenstva (in z njim pogojeno pojmovanje narodne kulture in književnosti) tudi mi ustrezno razširimo in ga uskladimo s polivalentnimi jezikovnimi in kulturnimi razmerji v sodobni slovenski družbi, ki so posledica odhajanja njenih pripadnikov v tujino in prihajanja novih pripadnikov iz tujine. Upiranje neizogibnim spremembam, nezaupanje v prihodnost in občutek kulturne ogroženosti so kontraproduktivni, saj kažejo na podcenjevanje vitalnosti lastne kulture, na pomanjkanje kulturne samozavesti. Ta pa nam je potrebna in nič drugega je ne more omajati kot neustreznost naše lastne kulturne samopodobe. Boljše izgleda za prihodnost slovenske kulture si bomo odpri, če si priznamo, da se z mobilnostjo in spreminjajočo se narodnostno in jezikovno strukturo svojih pripadnikov slovenska kultura ne siromaši, temveč se znotraj neprekinjenega preoblikovanja svetovne etnične in jezikovne sestave le posodablja in s tem v danem trenutku tudi krepi. Z uspešno integracijo v sočasne procese v okviru širše družbene realnosti so mnoge prvine starih kultur preživele svoja ljudstva in jezike in postale sestavni del stabilnega jedra svetovne kulture. In kot to velja za domala vsa področja njihovega kulturnega delovanja, od tradicionalnih ljudskih običajev do znanosti, tehnologije, ideologije in religije, velja to tudi za njihovo umetnost. Tako so nekdanje kulture preživele svoja ljudstva in jezike tudi s svojo besedno umetnostjo in z njenimi najprodnnejšimi dosežki zasedle trajno mesto v svetovni književnosti. Tega pa niso dosegle z zapiranjem, temveč z odpiranjem svojih kulturnih meja.

SUMMARY

LITERARY RETURNING AND THE LIMITS OF NATIONAL LITERATURE

Janja Žitnik

The notion literary returning comprises the process of in the beginning gradual and later radically accelerated returning of the Slovene emigrant literature to its central space in the last a good two decades. In the first mid-thirties after World War II the cultural and political circumstances in Slovenia have been more preventing than encouraging the integration of emigrant literature into the central culture. In the seventies a few more opportunities were opened for the beginning of that process, which with the year 1990 overstepped the limits of individual scientific research interest, personal contacts with emigrant writers and occasional emigrant literary publications in certain homeland cultural magazines or at national book publishing houses, and becomes a general characteristic of the modern original cultural offer in Slovenia.

The results of a detailed analysis of the altering presence of emigrant literature in the source culture, literary science and in education (by individual decades from 1950) are resumed in three previous publications in the frame of the mentioned project. The purpose and the consequence of the actual process of Slovene literary returning is the integration of Slovene emigrant literature into the treasury of national literature and culture. Within the frame of dealing with this process, among other a question of the volume and the limits of national literature arises: which literary works of Slovene emigrants and their descendants belong into the frame of Slovene literature? We could say in a simplified definition that Slovene literature comprises literary works written in Slovene language. On the other hand the central surveys of Slovene literature include in their treating some literary works in other languages and even some writers who wrote exclusively in foreign language.

If we look upon national literature as of a uni-sense notion, that is as on literature of a nationality group with one central language, then its determination with national language is not questionable. As the notion nation is from the viewpoint of ethnic, cultural and language affiliation is not uni-sense, national culture, national literature or even national languages cannot be uni-sense notions. In the modern social reality a nation from its ethnic, language and cultural viewpoints exists on several levels. Thus a nation's culture also exists on several levels; and if we are ready to look upon national literature from a wider angle, that too exists on several levels. The question of integration of foreign language literary activity of the autochthon and immigrant minorities into the common national culture presents only the other side of the question of integration of foreign-language emigrant literature into the source culture. Translation, evaluation and integration of foreign-language emigrant and immigrant literature into the source culture (as well into synthetic literary-historical surveys and lexicons), as well as the inclusion of literary works of autochthon national minorities in Slovenia are significant for a contemporary cultural development and with it connected cultural identity of the nation, and inclusion of literary

production of those groups in mother tongue. The Slovene national cultural programme states Slovene language as an essential element of cultural identity and a foundation of national identity, which of course explicitly refers to the nation, culture and national identity in a narrower meaning of the word. Such role of Slovene language namely does not refer to those citizens of the Republic of Slovenia who's allegation to other nationalities, cultures and languages by no means excludes their Slovene national identity, neither to those Slovenes who's foreign national and language identity just as well do not exclude their Slovene ethnic and cultural appurtenance. The notion national (Slovene) literature can thus have two meanings: 1. the literary work of the nation (Of Slovenes and into Slovene culture integrated non-Slovenes) regardless of the language; 2. the literary work (of Slovenes and into Slovene culture integrated non-Slovenes) in the source or majority national (Slovene)language.

In no aspect will we jeopardise our majority language by - similarly as many other nations - broadening adequately our understanding of Slovene identity (and with it conditioned understanding of national culture and literature) and adjust it with the polyvalent language and cultural relations in contemporary Slovene society, which are a consequence of going abroad of its members, and of the coming of new members from abroad. With the mobility and the changing nationality and language structure of its members the Slovene culture is not impoverishing but is within the perpetual reformation of global ethnic and language composition modernising and in a certain moment strengthening.